

Kur'an'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü

Baki ADAM

Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'an'ın anlaşılmasının yollarından biri de, Kur'an öncesi vahiy metinlerinin tahlil edilmesidir. İnsanlar üzerine birtakım hükümler koyarken Allah'ın ne kastedtiğini, insanlara hüküm koymaktan onun ne gibi bir amacının bulunduğunu belirleyebilmek için, Kur'an öncesi metinlere de bakmak gerekmektedir. Bir takım eksiklikleriyle beraber, bugün elimizde Kur'an'da da Allah tarafından indirildiği belirtilen Tevrat ve İnciller bulunmaktadır. Tevrat, İncil ve Kur'an, esas yapıları itibarıyla, vahiy ürünü metinlerdir. Bu metinlerde, Allah'ın iradesi, insanlar üzerine hüküm koymadaki amacı ve "tavır"ı yansımıştır. Bu bakımdan bu metinler, oranları değişik olmakla birlikte, birbirini açıklayıcı konumdadırlar. Bir Yahudi için Tevrat'ın anlaşılmasında Kur'an'ın ve İncillerin rolü olduğu gibi, bir Müslüman için de Kur'an'ın anlaşılmasında Tevrat'ın ve kısmen İncillerin rolünün bulunduğu tamamen reddilecek bir husus değildir. Aynı durum İnciller bakımından Hıristiyanlar için de geçerlidir.

Bizim temel kanaatimiz, Kur'an'daki bazı âyetlerin önceki kitapların ışığında daha doğru anlaşılabiliridir. Özellikle Tevrat'ın (eski Ahid'in bütünü de dahil) bu hususta önemli olduğu kanaatindeyiz. Hatta, Kur'an'ın nazil olduğu döneme kadar olan İsrail geleneğinin de bu konuda önemli rolünün bulunduğunu düşünmekteyiz. Bizim bu düşüncemiz, yeni ve orijinal bir düşünce değildir. Daha önce Müslüman bilginler ve müfessirler bizim söylediklerimizin icraatını yapmışlardır. Müfessirlerin çoğu, kıssaları, Tevrat ve diğer İsrailî kaynaklarla açıklamaya çalışmışlardır. Hatta ba-

zıları, Tevrat'tan ve İsrailî kaynaklardan derleyerek yaptıkları tefsirlerde Kur'an kıssalarını mitolojik bir anlatıma dönüştürmüşlerdir. Bizim söylediklerimizin bu müfessirlerin yaptıklarıyla bir alakası yoktur. Biz, anlamı açık olan ayetlerin yorumlanmasında, detaylandırmak için, Tevrat'a başvurulmasını önermiyoruz. Bizim önerimizin var olan İsrailiyatı meşrulaştırmakla da bir alakası yoktur. Kur'an'ın tarihselliği ile ilgili tartışmalara, Kur'an öncesi vahiy metinlerinin kısmen ışık tutacağı kanaatinde olduğumuz için böyle bir çalışmayı uygun bulduk. Bu çalışmamızla, Kur'an yorumcularına ve Kur'an üzerine kafa yoranlara katkıda bulunmak istedik. Bir bakıma, Dinler Tarihi sahasının verilerini Kur'an çalışmalarına taşımamanın bir denemesini yaptık.

a) Kur'an'da Zikri Geçen Tevrat'ın Mahiyeti Üzerine Bazı Açıklamalar

Tevrat'ın Kur'an'ın anlaşılmasındaki rolünün ne olabileceği konusunda, öncelikle halledilmesi gereken önemli bir problem vardır. O da, Tevrat'ın mahiyeti ve güvenilirliği problemidir. Şurası bir gerçek ki, bazı müstesna Müslüman bilginler olmakla birlikte, Müslümanlar tarafından, tarih boyunca, Tevrat ve İncil'in muharref kitaplar olduğuna inanılmıştır. Halen de bu inanç, yaygın olarak devam etmektedir. Bu nedenle, böyle bir konuyu gündeme getirmeden önce, Tevrat'ın mahiyeti ve tahrifi meselesine açıklık getirmek gerekmektedir.

Genelde, Hz. Musa'ya indirilen kitabın adı olduğuna inanılan "Tevrat", Kur'an'da, onaltı âyette

anılmaktadır. Allah, içindeki şerî hükümleri kasdederek Tevrat'ı kendisinin indirdiğini bildirmiştir. Bu, O'nun, Yahudilerin uzun zaman içerisinde derleyip topladığı Tevrat'ın bütününe sahiplendiği anlamına gelmemektedir⁹.

b) Tevrat'ın Tahrifi Meselesiyle İlgili Bazı Mülâhazalar

Kur'an'a göre Tevrat'ın mahiyetini bu şekilde ortaya koyduktan sonra, Yahudilerin onu tahrif edip etmedikleri meselesine de bakmak gerekmektedir. Tevrat'ın tahrifi meselesi, Müslümanlar arasında Ehl-i Kitab'a karşı en çok polemik konusu yapılan bir meseledir. Müslüman bilginler bu hususta üç farklı görüş beyan etmişlerdir. Bazıları, Tevrat'ın ekseri kısmının lafz ve mânâ bakımından tahrif edildiğini iddia etmişlerdir¹⁰. Bunun aksi kanaata sahip olanlara göre ise, tahrif ve tebdil, Tevrat'ın lafzında değil, tefsirinde meydana gelmiştir. Bu iki grup arasında orta bir yer tutan üçüncü bir grup, Tevrat'ın lafzının pek az kısmının tebdil edildiği, asıl tebdil ve tahrifin onun tefsirinde meydana geldiği kanaatına varmıştır¹¹.

Müslüman bilginlerin ekseriyetince benimsenen Tevrat'ın tümünün tahrif edildiği iddiası, Kur'an açısından tenkide açık bir iddiadır. Maide Suresi'nin 44 ve 46. âyetleri, Tevrat'ın mahiyetine ışık tuttuğu gibi, tahrifi meselesine de ışık tutmaktadır. 44. Âyet, Kur'an'ı Türkçeye çeviren bazıları tarafından, ön kabule uygun olarak, Tevrat'ın metninin tahrif edildiğini ima edecek bir şekilde çevrilmiştir. Bu âyette yer alan *bi-mâ'stuḥfizū min kitâbillâh* cümlesini "Allah'ın kitabından elde mahfuz kalanla" şeklinde tercüme etmişlerdir¹². Halbuki bunun gerçek anlamı, "Allah'ın kitabını korumaları"dır. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, bu âyeti şu şekilde tercüme etmiştir: "Filvaki, biz Tevrat'ı indirdik, onda bir hidâyet, bir nur vardı, müslim olan nebiyyun Yahudilere onunla hükmederlerdi, rabbanıyyun ve ahbar da, kitabullahın muhafazasına me'mur edilmiş olmaları ve üzerine nazır ve murakıb bulunmaları hasebile hükmederlerdi, artık insanlardan korkmayın benden korkun, benim âyetlerimi bir kaç paraya de-

ğişmeyin, ey Hakimler!"¹³. Âyetin bu şekildeki tercümesine göre, önce peygamberler, sonra da Tevrat'ı muhafaza etmekle görevlendirilen ve ona nazırlık ve murakıplık yapan Rabbanıyyun ve Ahbar onun hükümleriyle hükmetmişlerdir. Yani, birbiri ardına gelen peygamberler ve Beni İsrail'den peygamberliğin kalkmasından sonra Rabbanıyyun ve Ahbar, Tevrat'ı korumuş, kollamış ve onun hükümleriyle Yahudilere hükmetmişlerdir. Bundan, Tevrat'ın, en azından itikad, ahlâk ve ahkâmla ilgili âyetlerinin Peygamberler vasıtasıyla korunduğu neticesi çıkarılabilir. Aynı surenin 46. âyetinde peygamberlerin, Rabbanıyyun ve Ahbar'ın peşinden Tevrat'ı tasdik edici olarak Hz. İsa'nın gönderildiği bildirilmektedir. Yine, Âl-i İmran 48. âyette Hz. İsa'ya kitabın, hikmetin Tevrat'ın ve İncil'in öğretildiği belirtilmektedir. Bu âyetlerden hareketle, Hz. İsa'dan önce Tevrat'ın metninin tahrif edilmiş olabileceği varsayılabilir, Hz. İsa tarafından onun asıl şeklinin yeniden ortaya konduğu söylenebilir¹⁴. Tevrat'ın Hz. İsa'dan sonraki durumu ise daha belirgindir. Tevrat metni üzerinde yapılan çalışmalar en geç M.S. II. asırda tamamlanmıştır. M.S. II. asırda, Yavne'de toplanan Sinod'da Tevrat metinlerine son şekil verilmiştir. Son düzenlemelerin yapıldığı Yavne Sinodu'ndan bu yana, Tevrat metninde önemli bir değişiklik olmamıştır. Masorite denilen Tevrat metin uzmanları

⁹ Tevrat'ın mahiyeti hakkında Yahudi kaynaklarıyla karşılaştırmalı daha geniş bilgi için bkz. Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat ve Yahudi Hayatındaki Yeri*, Ankara 1994 (Basılmamış doktora tezi), sf. 32-44.

¹⁰ Onlara göre, bu kitabı Allah'a atfetmek, O'na iftira etmek demektir. Bu kitap hüsrane layık değildir, bülâkıs onunla taharetlenmek caizdir.

¹¹ Müslüman bilginlerin Tevrat'ın tahrifi ve tebdili meselesindeki görüşlerinin detayı hakkında bkz. İbn Teyniyye, *El-Cevabu's-Sahih Limen Beddele Dine'l-Mesih*, Kahire 1964, 1/359-368. Krş. Goldziher, "Ehl-i Kitab'a Karşı İslam Polemiği II", *Ankara Üniv. İlahiyat Fak. İslam İlimleri Enstitüsü Der. Sayı V*, Ankara 1982, sf. 254-256.

¹² Bkz. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Hazırlayanlar: Yaşar Kutluay-Hüseyin Atay, Ankara 1983.

¹³ Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser neşriyat, İst. 1979, III/1681.

¹⁴ Bu konuda *Tecrid-i Sarib* mütercimlerinden Kamil Miras şöyle demektedir: Tarihin şehadetine göre, Beni İsrail arasında sık sık fitne ve fesat zuhur ederdi. Her ne zaman cemiyetin nizamı bozulursa, Allahu teala hemen bir peygamber gönderirdi. Onun tebliğatıyla, fitne ve fesat kaldırılıp, onlar salaha sevk olunurdu. Ve bu küstah kavmin Tevrat hükümlerinden tağyir etikleri cihetler düzeltildi. Kamil Miras, *Tecrid-i Sarib*, 1/187.

ortaya çıkmış ve bunlar standart masoratik (genel) metinleri korumuşlardır. Bu Masoriteler sayesinde Yahudi cemaatlerinin elinde bulunan nüshalar arasında birlik sağlanmıştır. Buna dayanarak, Yahudi kelimacılar, Müslümanların tahrif iddiasına karşı dünyadaki bütün Tevrat nüshalarının, doğuda da batıda da, en küçük detayda bile aynı olduğunu savunmaktadırlar.

Özete ifade etmek gerekirse, İslam'ın doğuşundan üç dört asır önce Tevrat son şeklini almış bulunmaktaydı. Mısır'da, Filistin'de, Irak'da, Yemen'de ve hatta Habeşistan'da yaşayan büyük Yahudi cemaatleri aynı nüshaya sahipti. İslâm sonrasında Medine ve civarındaki Yahudilerin Tevrat'ı tahrif etmiş olması ise makul olmaktan uzaktır. Çünkü, eğer böyle bir şey yapmış olsalardı, onların Tevrat'ı ile diğer Yahudi cemaatlerinin elinde bulunan Tevrat nüshaları arasında fark doğardı. İkinci bir husus, Tevrat'ın Yunanca Septuagint, Aramca Targum, Süryanice Pesikta tercümelemeleri de vardır. Bu tercümelerin hepsi İslam'dan önce yapılmıştır. Medine ve civarındaki Yahudiler'in bütün bu nüsha ve tercümelemelerden bu bilgileri çıkarmış olmaları ise mümkün değildir. Zaten Kur'an'da Tevrat'ın Yahudiler tarafından lafzen değiştirildiği açıkça belirtilmemektedir. Kur'an'da, onların "kitab"ı tahrif ettikleri, kelimelerin yerini değiştirdikleri bildirilmektedir. Onların bu tahrihi "*yuharrifûna'l-kelime an mevâd'ihî*" ifadesiyle açıklanmaktadır. Bu ifade bazı yerlerde, mesela Maide 41. âyette "*yuharrifûne'l-kelime min ba'di mevâd'ihî*" formunda da geçmektedir. Müfessirlerden bazıları bu iki ifade formu arasında farklılığın bulunduğunu belirtmektedirler. Onlara göre, "*yuharrifûne'l-kelime an mevâd'ihî*" yorumunda tahrif, "*yuharrifûne'l-kelime min ba'di mevâd'ihî*" ise hem yorum hem de lafızda tahrif anlamına gelmektedir¹⁵.

Müfessirler, lafızda tahrihin olduğunu savunmakla birlikte, buna Tevrat'ın ahkam âyetlerinden delil getirememişlerdir. Tevrat'ın hangi ahkâm ve ahlâk âyetlerinin lafızlarında tahrihin vuku bulduğu, müfessirlerin ekserisince bilinen ve bildirilen bir husus değildir. Müfessirler, böyle bir yorumu sadece Kur'an'ın metninden çıkarmaya çalışmışlar, dar alanda polemik yap-

mışlardır. Halbuki Kur'an'da geçen "tahrif"ten, metinde, yani lafızda tahrihin değil, yorumda tahrihin kasdedildiğini başka âyetlerden çıkarmak mümkündür. Ayrıca, tahrif meselesinin yer aldığı âyetlerin siyak ve sibakına bakıldığında, bu âyetlerde söz konusu edilen tahrihin Tevrat'la uzaktan yakından ilgisinin olmadığı da görülür¹⁶. Bu âyetlerdeki tahrifle kastedilen, Yahudilerin işi tip de işlerine gelmeyen sözlerin anlamlarını çarpıtımlardır. Ellerne kalem olarak Tevrat'taki kelime ve cümleleri kasten tahrif etmeleri söz konusu değildir. Maide 41. âyet, bunu açıkça göstermektedir. Bu âyette, Yahudilerin bir olayın (44. âyetten bu olayın bir yaralama veya cinâyet olduğu anlaşılıyor) hükmünü öğrenmek için Hz. Peygambere bir heyet gönderdikleri ve istedikleri hükmü verirse almalarını öğütledikleri belirtilmektedir. Ve onların bu davranışı "*yuharrifûne'l-kelime min ba'di mevâd'ihî*" cümlesiyle tanımlanmaktadır. Bu cümle, bazı meâllerde hemen Tevrat'la ilişkilendirilmekte ve tahrif edilenin Tevrat olduğunu göstermek için parentez içi açıklama yapılmaktadır¹⁷. Kanaatimizce bu, önkabullerden ve yargılardan kaynaklanmaktadır.

Bununla birlikte, Tevrat'ın metninin kasıtlı olarak tahrif edildiğini imâ eden bazı âyetler de bulunmaktadır. Bu âyetlerden bizim için en önemlisi Bakara Suresi 79.âyettir. Bu âyette, Yahudi bilgilerin kitabı elleriyle yazıp "Bu Allah katındandır" dedikleri ve küçük bir menfaat için bile bunu yapıpkları belirtilmektedir. Takip eden 80.âyette ise, o Yahudi bilgilerin "Sayılı günler dışında bize ateş asla dokunmayacaktır." dedikleri bildirilir. Sadece Kur'an ve Hadis literatüründen edinilen bilgilerle bakıldığında, bu âyetten, yapılan işin Tevrat'la ilgili olduğunu anlamaktan başka yol yoktur. Fakat, Yahudi kültürüne ve vahiy anlayışına vâkıf olunduğunda, bunun Tevrat'ın metniyle alakasının olmadığı görülür.

¹⁵ Bkz. Hâzin, *Lubâbu't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil, Mecmuatu'n Mine't-Tefsîr* içinde, Daru l-Hyâit-Turasîl-Arabi, Beyrut ?, 1/286-287.

¹⁶ Bkz. Bakara, 75; Mâide, 13, 41.

¹⁷ Bkz. Talat Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâlî*, Kılıç Kitabevi Yayını, Ankara ?

Bizim Yahudi kültüründen elde ettiğimiz ve-riler neticesinde vardığımız kanaata göre, Yahudi bilginleri rabbilerin elleriyle yazıp bu Allah'tandır dedikleri kitap Tevrat değil, onun yorumu olan Mişna ve Talmud'dur. Talmud Rabbileri, cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak karşılığında kısas emreden Tevrat ayetinin hükmünü¹⁸ diyete çevirmişlerdir¹⁹. Bunun dışında, Zina²⁰, katl²¹ vb. suçların cezası ölüm olarak tesbit edilmişken, Talmud rabbileri bunu da değiştirmiş, suçun çeşidine göre ceza tesbit etmişlerdir²². İşte, Bakara Suresi 80. ayette söz konusu edilen "cehennem ateşinin Yahudilere kısa bir süre için zarar vereceği" hükmü de, Talmud rabbilerinin bir hükmüdür. Talmud'un Roş-Haşana Bölümünde, günah işleyen yahudilerin sadece on iki ay cehennemde kalacakları belirtilir²³. Tevrat'ta böyle bir şey yoktur. Bu da gösteriyor ki, Bakara Suresinin 79 ve 80. ayetlerinde belirtilen husus, Tevrat'la değil, Mişna ve Talmud'la ilgilidir²⁴.

Sonuç olarak; Kur'an'da bahsedilen kasıtlı tahrif, Tevrat'ın metniyle ilgili değildir. Tevrat'ın metninin bütünü Kur'an'da problem edilmemiştir. Kur'an'a göre önemli olan, onun içinde hidayet sevkedici ahkâmın bulunmasıdır. Bununla birlikte, Kur'an'ın, Yahudilerin elinde iki kapak arasında mevcut olan Tevrat'ın içindekilerini bütünüyle onayladığı söylenemez. Yahudilerin de söylediği ve kabul ettiği gibi, uzun zaman içerisinde derlenen Tevrat'ın metnine dışardan birtakım şeyler girmiştir. Tevrat'ı derleyenler bazı bölümleri mantıksal bir anlam bütünlüğü içerisinde kompozede edememişlerdir²⁵. Bu, özellikle kıssalarda görülen bir durumdur. Daha sonra, Soferim denilen Tevrat uzmanı bilginler, bu tür yanlışları ve çelişkileri gidermeye çalışmış, şüpheli düşüklükleri yerlerde, şüpheli cümleleri paranteze almışlardır²⁶. Belli bir dönemden sonra tabu gibi görülmesi dolayısıyla, Tevrat'ın içindeki bütün metinler olduğu gibi muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Bu da, Tevrat'ın bütün bölümlerinde bir takım boşlukların, rahatsız edici tekrarların, elle tutulur, gözle görülür çelişkilerin olduğu gibi kalmasına yol açmıştır. Fakat bütün bunlar İslâm'ın doğuşundan dört beş asır önce meydana gelmiştir.

c) Kur'an'daki Bazı Ayetleri Anlamada Tevrat'ın Rolü

Tevrat ile Kur'an arasında, hem ahkam ayetleri hem de kıssa ayetleri bakımından büyük oranda benzerlik vardır. Tevrat'taki bazı ayetler, Kur'an'da değişik bir üslubla yer almaktadır. Ancak Tevrat, kronolojik olarak düzenlenmiş bir tarih kitabı niteliğindedir. Olaylar, birbiriyle bağlantılı olarak anlatılmakta, yer, zaman ve şahıs isimleri ayrıntılı olarak verilmektedir. Kur'an'da ise, bilindiği gibi, böyle bir durum söz konusu değildir. Kur'an'da, asıl amaç mesaj vermek olduğundan dolayı, kıssalar sistematik olarak anlatılmamaktadır. Aralarda; ibret alınmasını, Allah'tan korkulmasını öğütleyen ayetler yer almakta, başka zamanlara gidilip anlatılmakta olan kıssaya paralellik gösteren olaylardan parçalar aktarılmaktadır. Bu nedenle, bazen, anlatılmakta olan asıl kıssanın devamının okuyucu tarafından gözden kaçırıldığı olmaktadır. Örneğin, Mâde Suresindeki "Oniki nakib"le ilgili kıssada bu durum görülmektedir. 12-13. ayetlerde, İsrailoğulları arasında Allah tarafından seçilip gönderilen oniki nakibten ahid alındığı, ahidlerine uymadıkları için lanetlendikleri bildirilmektedir. 14. ayette de, ahidlerine uymayan ve bu nedenle la-

¹⁸ Levîliler 24:19-21.

¹⁹ Bkz. Talmud Bavli, İbrance-İngilizce, İngilizce Çevirinin Editörü Yehezkel (İzidor) Epstein, Soncino Press, London 1984-1990, (TB) Baba Kamma, 83b-84b. Yehuda Halevi, bunun sebebinin şöyle açıklanmıştır: Eğer bu ayetin lafzi anlamı esas alınır ve ona göre hüküm uygulanırsa, adaletsizlik ve zulüm doğar. Farzedelim ki, tek gözlü bir adam, iki gözlü de sağ olan bir kimsenin gözlerinden birini kör etti. Bu ayetin lafzi hükmüne uyularak, o adamın tek gözü çıkarıldı ve tamamen kör bırakıldı. Bu, bir zulümdür. Çünkü, birinin tek göze görme imkanı varken, diğerinin hiç görme imkanı kalmamıştır. Bu bakımdan, kısas yerine diyet, daha adildir (bkz. Halevi, *Kıssatı*, III:47).

²⁰ Bkz. Levîliler, 20:10-18

²¹ Bkz. Çıkış, 21:12.

²² Bkz. TB, Baba Kamma, 83a-83b. Hz. Peygamber döneminde, zina eden iki Yahudinin katranlanarak eşeğe ters bindirilip halk arasında gezdirilmesi hadisesinde verilen ceza, muhtemelen, buna dayanmaktadır.

²³ Bkz. TB, Roş-Haşana, 17a.

²⁴ Mişna ve Talmud'un Yahudilikteki yeri ve önemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Adam, adı geçen tez (ag), sf. 120-127.

²⁵ Yahudi bilginlerin Tevrat'ın kompozisyonu hakkındaki eleştirileri için bkz. Adam, agt, sf. 127-128.

²⁶ Daha sonraki Yahudi din bilginleri rabbiler, Soferim'i Tevrat'ta bir takım kasıtlı değişiklikler yapmakla suçlamışlardır. Bkz. Adam, agt, sf. 91-95.

netlenen Hıristiyanlardan bir grubun durumu nakledilmektedir. Bundan sonra, 20. ayete kadar değişik konulardan bahsedilmektedir. 20-22 ayetlerde, vad edilen topraklara girme konusunda Hz. Musa ile kavmi arasında cereyan eden tartışma anlatılmakta, 23. ayette, "Allah'tan korkan iki kimse"nin Hz. Musa'nın yanında yer aldığı ve İsrailoğullarını, vad edilen topraklara girmeleri için teşvik ettiği bildirilmektedir. 23. ayette söz konusu olan bu iki kimse, Müfessirlerin çoğunluğuna göre, daha önce zikri geçen oniki nakibdendirler. Bazılarına göre ise bunlar, İsrailoğullarının savaşmaktan korktukları kavimden olup Hz. Musa'ya iman etmişlerdir²⁷. Müfessirler arasındaki ihtilafın da gösterdiği gibi, bu iki kimsenin kimler olduğu, ilk bakışta, Kur'an'ın üslubundan anlaşılacaktır. Kur'an'daki bu oniki nakib meselesi, Tevrat'ta bir bütün halinde, detaylı olarak anlatılmıştır. Tevrat'taki anlatıma göre, müfessirlerin iki kimseyle ilgili görüşlerinden birincisi doğrudur²⁸. Bundan, Tevrat'taki anlatımın ışığında, oniki nakib meselesinin daha doğru anlaşılacağı ortaya çıkmaktadır.

Bizim burada söz konusu etmek istediğimiz, bu gibi kıssaların anlaşılmasında Tevrat'a başvurulmasının gerekli olup olmadığı meselesi değildir. Müfessirler, bunun gereğini zaten yapmışlardır. Onlar, bir yandan Tevrat'ın muharref olduğunu, Kur'an'ı yorumlarken ondan alıntı yapılmaması gerektiğini söylerken, diğer yandan ondan bol bol alıntı yapmayı da ihmal etmemişlerdir. Örneğin; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, meşhur tefsirinde bunu yapmıştır. O, tefsirinin bir yerinde, "...Kur'an'ın umemi salife ve Tevrat ve İncil hakkında naklettiği kısas-u ahkâmı onlardaki tafsilata göre değil, Kur'an'ın ifadesine ve Resulullah'ın beyanına göre anlamak lazım (dır)..." de²⁹. Diğer yandan, oniki nakible ilgili ayetleri yorumlarken tamamen Tevrat malzemesi kullanır. Hatta, önceki müfessirler gibi, "Allah'tan korkan iki kimse"nin Tevrat'ta geçen isimlerini (bunlar Nun oğlu Yesu ile Yefunna oğlu Kaleb'dir) ve hikayelerini, detaylı olarak, nakleder³⁰. Fakat bunların Tevrat'tan menkul olduğunu belirtmez.

Bizim, Kur'an'daki bazı ayetlerin anlaşılmasında Tevrat'ın rolünün ne olabileceğini tar-

tırırken, ölçümüz bellidir. Tevrat'ın mahiyeti ve güvenilirliği hakkındaki görüşlerimiz çerçevesinde, bize daima öncülük edecek olan Kur'an'dır. İlk hareket noktamızı her zaman Kur'an teşkil edecektir. Kur'an'ın ruhuna aykırı olan Tevrat metinlerinden hareket ederek, bir takım zorlamalarla, Kur'an âyetlerini açıklamaya çalışmayacağız. Bu bakımdan, konuyu, salt teorik kurgularla irdelemek yerine, temellendirebileceğimiz örneklerle ortaya koymaya çalışacağız.

Burada ele alacağımız ilk konu, müfessirler arasında icmaya yakın görüş birliğine varılan, Kur'an'dan önceki kitapların bir defada, tek bir parça halinde verilmesi konusudur. Müfessirler, İsrâ Suresi 106.âyet ile Furkan suresi 32. ayetten hareketle, Kur'an'ın inşinin olaylara bağlı olarak parça parça, önceki kitapların inşinin ise tek bir kitap halinde olduğunu söylerler. Müfessirlerin bu iddiası, kanaatimizce, vahyin temel niteliğine pek uygun görünmemektedir.

Furkân Suresindeki âyette Allah şöyle buyurmaktadır: "Küfredenler dediler ki: 'O Kur'an ona hep birden indirilseydi ya!' Halbuki biz onun kalbine iyice yerleştirmek için azar azar indirdik ve yavaş yavaş okuduk". Müfessirlere göre bunu söyleyenler müşriklerle Yahudilerdir. Meşhur tefsir usulcülerinden Zerkanî, bu iki ayetin iki meseleye işaret ettiğini söyler: Bunlardan biri, Kur'an'ın Hz. Muhammed'e parça parça indirilmesi; ikincisi ise, Kur'an'dan önceki semavi kitapların tek bir parça halinde, yani bütün olarak indirilmesidir. Zerkanî'ye göre Allah bu ayetlerle, müşriklerin ve Yahudilerin önceki semavi kitapların tek bir parça halinde bir defada verildiği iddiasını yalanlamamış, bilakis, Kur'anın parça parça indirilişinin hikmetini beyan ederek, onaylamıştır. Eğer önceki semavi kitaplar da Kur'an gibi parça parça indirilmiş olsaydı, Allah onları yalanlayarak ve kitapları parça parça indirmenin bir sünnetullah olduğunu ilan ederek bunu reddederdi. Nitekim bunu peygamberlerin yiyip içmeleri ve çarşı pazarda dolaşmaları ile ilgili me-

²⁷ Bkz. Elmalılı, III/1647-1648.

²⁸ Krş. Sayılar, 13-14. bablar.

²⁹ Elmalılı, III/1700.

³⁰ Elmalılı, III/1599-1600, 1639-1648.

selede yapmıştır. Yahudilerin "Bu ne biçim bir peygamber, yemek yiyor ve pazarlarda dolaşiyor"³¹ şeklinde Hz. Muhammed'i tan etmeleri üzerine Allah, "Senden önce, yemek yemiyen ve pazarlarda dolaşmayan hiçbir peygamber göndermedik"³² buyurarak onları yalanlamıştır. Zerkân'ın bildirdiğine göre, önceki kitapların tek bir defada indirildiği görüşü âlimler arasında meşhur olmuş, hatta icmâya yakın bir görüş haline gelmiştir³³.

Önceki kitapların bir defada verildiğine inanan müfessirler, bu kitapların verilmesini tasvir ederken abartılı ifadelerden kaçınmamış, bunların akla uygun olup olmadığı meselesi üzerinde durmamışlardır. Bunun en açık örneği, Tevrat'ın Hz. Musa'ya verilisinin³⁴ tasvirinde görülmektedir. Müfessirler, Hz. Musa'ya verilen Tevrat'ın levhalar halinde yazılı olarak verildiğine inanmaktadırlar³⁵. Zemahşerî'nin meşhur tefsirinde naklettiğine göre Tevrat, biner âyet ihtiva eden bin bölümden müteşekkildir. Hepsisi yetmiş deve yükü gelmektedir. Sadece bir bölümünü baştan sona okumak, tam bir sene sürmektedir. Bu nedenle Tevrat'ın tamamını sadece Musa, Yeşu, Üzeyir (Ezra) ve İsa okuyabilmiştir³⁶.

Zemahşerî gibi bir müfessir bile aklın sınırlarını zorlayan böyle bir haberi eleştireye tabi tutmadan nakletmiştir. Tevrat'ın tek bir parça halinde, bir defada verildiğini savunan ve buna inanan Zemahşerî³⁷, Hz. Musa'nın yetmiş deve yükü tutan bir malzemeyi dağdan nasıl taşıdığı üzerinde hiç durmamıştır.

Tevrat'ın tek bir defada verildiği anlayışı, açık bir İsrailiyattır. Rabbi Akiba³⁸ da dahil olmak üzere, pek çok Yahudi bilgini, Tevrat'ın tek bir defada, bir kitap halinde verildiğini söylemiş ve onların bu sözü Talmud'da yer almıştır³⁹. Bu, Yahudiler arasında bir inanç haline gelmiştir. Bu yüzden Yahudiler, Kur'an'da bildirildiğine göre, Hz. Muhammed'den gökten bir kitap getirmesini istemişlerdir⁴⁰.

Yahudiler böyle bir inanca sahip olsalar da, Tevrat'ın tek bir kitap halinde verilmiş olması, Tevrat'ın üslubuna uymamaktadır. Tevrat'ın içinde, onun, olaylara bağlı olarak parça parça in-

dirildiğini gösteren bir çok bölüm vardır. Bölüm başlarında ve aralarda "Ve Rab Musa'ya dedi" cümlesi çok sık tekrar edilir. Hz. Musa, cevaplamada ve çözüm bulmada aciz kaldığı olaylar karşısında Allah'ın vahyini bekler, Allah, o olayların hükmünü Hz. Musa'ya vahiyyle bildirir⁴¹. Tevrat Hz. Musa'ya Sina Dağı'nda tek bir kitap halinde verilmiş olsaydı, muhtevasında böyle cümlelerin bulunması anlamsız olurdu.

Kur'an'a baktığımızda, Tevrat'ın (yani Hz. Musa'ya verilen kitabın) hacim olarak küçük bir kitap olmadığını görüyoruz. Hz. Musa'ya verilen bu kitap, "iyilik işleyenlere nimeti tamamlamak, her şeyi uzun uzadıya açıklamak, doğruyu göstermek ve rahmet olmak üzere verilmiş" bir kitaptır⁴². Musa'ya verilen bu kitap, Kuran'dan önce, insanlar için bir rahmet ve rehberdir⁴³. Bu Kur'an âyetleri, Tevrat'ın oldukça hacimli bir kitap olduğunu gösteriyor. İçinde Hz. Musa zamanına ait detaylı kıssaların ve ahkam ayetlerinin bulunduğu, her şeyin uzun uzadıya anlatıldığı böyle hacimli bir kitabın bir defada verilmesi, hem vahyin niteliğine hem de akla muhaliftir.

Kur'an öncesi kitapların vahiy şekliyle ilgili bu belirlemeyi yaptıktan sonra, şimdi de Kur'an'daki

³¹ Furkan, 7.

³² Furkan, 20.

³³ Bkz. Zerkani, *Menâbilü'l-Kur'ân fî Ulûmihî-Kur'ân*, Kahire ?, I/ 52-53 (iki cilt). Kur'an'dan önceki semavi kitapların tek bir parça halinde bir defada verildiği anlayı hakkında ayrıca bkz. Muhammed Ali Es-Sâbüni, *El-Tibyân fî Ulûmihî-Kur'ân*, Beyrut 1985, sf. 34-35; Subhi Salih, *Mebâbis fî Ulûmihî-Kur'ân*, İstanbul Dersaadet ?, sf. 52.

³⁴ Önceki bölümde Tevrat'ın Hz. Musa'ya verilmiş bir kitap olmadığını savunmakla birlikte, burada geleneksel anlayışı esas alıyoruz.

³⁵ Bkz. Tabatabâi, *El-Mizan fî Tefsirihî-Kur'ân*, Beyrut 1983, XV/ 209.

³⁶ Bkz. Zemahşerî, *Keşşâf*, Beyrut ?, II/157-158.

³⁷ Bkz. Zemahşerî, *Keşşâf*, III/278.

³⁸ Rabbi Akiba, Yahudi geleneğinde önemli bir isimdir. Tannaim'in ikinci neslinin genç kuşağındandır. Onun öğretileri, bir ekol oluşturmuştur. Sadece Mişna'da, 270 defadan fazla ismi zikredilmiştir. Rabbanî kaynaklarda, onunla ilgili efsanevi menkıbeler anlatılmıştır. Bkz. *Avat de Rabbi Nathan*, (Mesakhot Kitano, İbrance-İngilizce, İngilizce Çevirinin Editörü: Avraham Kohen, Soncino, London 1984, içinde), II:1-10; TB, Menahot , 29b.

³⁹ Bkz. TB, Hagigah, 6b; TB, Sotah, 37b; TB, Zebahim, 115b.

⁴⁰ Nisa, 153.

⁴¹ Örnek olarak bkz. Levililer, 24: 10-16; Sayılar, 15: 32-36; 27: 1-11.

⁴² Enam, 154

⁴³ Ahkaf, 12.

bazı ahkâm âyetlerinin daha iyi anlaşılmasında Tevrat'ın rolünün ne olabileceğini göstermek için bir takım karşılaştırmalar yapabiliriz.

Bilindiği gibi Allah, Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da insanlar üzerine, uymaları için, hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili kanun ve hükümler koymuştur. Tevrat'tan Kur'an'a, bu kanun ve hükümlerden bazıları değişime uğramış, bazıları aynen kalmış, bazıları da kaldırılmıştır. Değişme, iki yönlü olmuştur. Tevrat'ta katı olan bazı kanun ve hükümler Kur'an'da yumuşatılmış, esnek olanlardan bazıları da sertleştirilmiştir. Tevrat ile Kur'an arasındaki bu pozitif ve negatif yöndeki gelişme çizgisi, bazen İncil'de kırılmıştır.

Tevrat ile Kur'an arasındaki bu gelişme çizgisi takip edilerek, Allah'ın insanlar üzerine kanun ve hüküm koymadaki maksadı, hangi alanlardaki kanun ve hükümlerin değişim özelliği taşıdığı ve bu değişimin hangi yönde olduğu, kısmen, tesbit edilebilir. Mirasla ilgili hükümler bu konuda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Tevrat'ta erkeğin bulunduğu durumlarda kadına miras hakkı tanınmamıştır. Ancak erkeğin bulunmadığı hallerde miras kadına kalabilir⁴⁴. Bu hükümde, Kur'an gelinceye kadar bir değişim olmamıştır. Yahudi bilgini Rabbîler ve Soferin, bu hükümde hiçbir değişiklik yapmamışlardır. İncil'de de bir değişiklik yapılmamıştır. Kur'an geldiğinde, bu hükümde önemli bir değişiklik meydana gelmiştir. Allah Kur'an'da, erkeğin yanında kadına da miras hakkı tanımıştır⁴⁵. Ancak Allah, belki de Kur'an'ın indiği dönemdeki şartları gözönüne alarak, erkeğe, kadına oranla, iki misli pay verilmesini "tavsiye" etmiştir⁴⁶. Burada görülüyor ki, Tevrat'tan Kur'an'a kadın haklarında bir gelişme vardır. Bu gelişme çizgisinde Kur'an'da varılan nokta son nokta mıdır, bunu Kur'an ehli ve İslam hukukçuları tartışacaktır. Burada biz, sadece gelişme çizgisini ortaya koyduk.

Boşanma ile ilgili kanun ve hükümlere baktığımızda, Tevrat'la Kur'an arasında önemli bir değişikliğin olmadığını görüyoruz. Tevrat'ta boşanma serbest bırakılmıştır⁴⁷. Daha sonra Hz.İsa, uygulamada keyfi davranılması sebebiyle, zina gerekçesi dışında boşanmayı yasaklamış, boşanmış

kadınla evlenenin zina işlemiş sayılacağını söylemiştir⁴⁸. Kur'an'a gelindiğinde, boşanma, şartları dahilinde, tekrar serbest bırakılmıştır. Boşanmayla ilgili bu hükümde, İncil'de bir sapma olmuş, sonra Kur'an'da düzeltilmiştir.

Boşanmayla ilgili diğer bir örneğimiz, boşanmış kadının tekrar eski eşyle evlenmesinin hükmüyle ilgilidir. Tevrat'ta, boşanmış kadının ikinci evlilikten sonra tekrar eski eşyle evlenmesi yasaklanmıştır⁴⁹. Kur'an'da ise, (üç talakla) boşanan kadının ikinci bir evlilikten sonra eski eşyle tekrar evlenmesine müsaade edilmiştir⁵⁰. Burada, Tevrat'tan Kur'an'a doğru, boşanmış eşlerin birbiriyle yeniden evlenebilmeleri konusunda bir kolaylaştırmanın olduğu görülmektedir.

İnsan tabiatının gereği olan şeylerin hükmü, Tevrat'tan Kur'an'a değişime uğramamıştır. Örneğin; adet halinde kadına yaklaşmak Tevrat'ta haram kılınmıştır⁵¹. Bu yasak, Kur'an'da da tekrarlanmıştır⁵². Zinanın her türüsü hem Tevrat'ta⁵³ hem Kur'an'da⁵⁴ yasaklanmıştır. Tevrat'ta açıkça yeralmamakla birlikte, onun ilk klasik tefsiri Mişna'da, boşanmış kadının tekrar evlenmeden önce üç ay iddet beklemesi şart koşulmuştur⁵⁵. Yahudi şeriatındaki bu hüküm, Kur'an'da, hayız görmeyen kadınlar için aynen yeralmıştır⁵⁶. Hayız gören kadınlar için ise, üç hayız dönemi beklemek şart koşulmuştur⁵⁷. Demek ki bu konularla ilgili âyetlerin hükümleri sabittir.

Ukubatla ilgili kanun ve hükümlere baktığımızda, bu alanda bazı suçların cezası Tevrat'tan Kur'an'a ya sabit kalmış ya da değişime uğramıştır. Örneğin, kısasla ilgili kanun ve hükümler sabittir.

⁴⁴ Bkz. Sayılar, 27: 6-11.

⁴⁵ Nisa, 7.

⁴⁶ Nisa, 11

⁴⁷ Tesniye, 24: 1-4

⁴⁸ Bkz. Markos, 10: 2-12

⁴⁹ Tesniye, 24: 1-4.

⁵⁰ Bakara, 229-230

⁵¹ Levîliler, 18:197.

⁵² Bakara, 222.

⁵³ Levîliler, 20:10-21; Tesniye, 22: 13-30

⁵⁴ Nisa, 15-17; 24-25; İsra, 32.

⁵⁵ Mişna, Giriş ve Kısa Açıklama Notlarıyla İbraniceden İngilizceye Çev: Herbert Danby, Gr. Britain 1972, Yevamaoth, 4:10.

⁵⁶ Talak, 4.

⁵⁷ Bakara, 228.

Tevrat'ta, kasıtlı öldürme ve yaralamaların cezası, mağdurun hür olduğu durumlarda kısas olarak takdir edilmiştir⁵⁸. Failin hür, mağdurun köle veya cariye olduğu durumlarda ceza, diyet olarak belirlenmiştir⁵⁹. Çünkü, köle ve cariye mal olarak görülmüştür. Cezanın uygulanmasında, mağdura ve onun yakınlarına diyet karşılığında affetme hakkı tanınmamıştır; suçu işleyene mutlaka kısas uygulanacaktır⁶⁰.

Tevrat'ın bu kanun ve hükümleri, Yahudiler arasında hukuk çalışmaları başladığında sorgulanmıştır. Yahudi hukukçular, "Allah bu kanunları ve hükümleri bize buyurmakla neyi kasdetti" diye sormuş ve Tevrat'taki ahkâm âyetlerini, Tevrat'ın bütünlüğü içinde yorumlamaya çalışmışlardır. İlk önce Mişna bilginleri (MÖ 130 ila MS 200 arası), Şabat (Cumartesi) günü dışında meydana gelen yaralama suçlarının cezasını tamamen diyete çevirmişlerdir⁶¹. Ölüm cezası hükümlerini olduğu gibi benimsemiş, fakat bu tür davaların bakılmasını yüksek mahkeme olan Sanhedrin'e vermişlerdir⁶².

MS. III. Asırda Mişna'yı yorumlamaya başlayan bilginler, Mişna ışığında Tevrat'ın ahkâm âyetlerini yeniden yoruma tabi tutmuş, etrafıca tartışmışlardır. Onlar, Mişna bilginleri tarafından gerçekleştirilmeden diyete çevrilen yaralama suçlarının cezasıyla ilgili hükümleri, Tevrat'ın metninden, delillendirmeye teşebbüs etmişlerdir. Bazıları "göze göz" kisası savunmuş, ekserisi ise bu hükmün uygulamasından doğacak adaletsizlikleri, istenmeyen sonuçları ve Tevrat'ın "Uygulayacağın hükümde bir olacaksın"⁶³ ilkesini gözönüne alarak yaralamalarla ilgili kısas hükümlerini mutlak diyete çevirmişlerdir. Bu son düzenlenmiş hüküm, Yahudi hukuku Halakha'da tek geçerli hüküm olmuştur.

Kıyasla ilgili diğer hükümler aynen benimsenmekle birlikte, ölüm cezasını gerektiren suçlara bakan Sanhedrin'in MS. 70'de Romalılar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra bu hükümler otomatik olarak yürürlükten kaldırılıp askıya alınmıştır. Mesih gelip Sanhedrini kurduğu zaman tekrar yürürlüğe girecektir.

Tevrat'taki kıyasla ilgili bu kanun ve hü-

kümler, esas itibarıyla, Kur'an'da aynen yer almıştır. Allah, Maide 45.âyette, İsrailoğullarına: "Cana can, göze göz, dişe diş, buruna burun, kulağa kulak, yaraya yara karşılığında kisası farz kıldık." buyurmaktadır. Âyetin bu kısmı, Tevrat'ın Çıkış ve Levililer bölümlerinde aynen bulunmaktadırlar⁶⁴. Ancak, Kur'an'daki âyetin devamında "Kim hakkından vazgeçerse, bu onun günahlarına keffaret olur." denilerek kisasın uygulanmasında bir esneklik getirilmektedir. Kur'an'ın doğrudan Müslümanlara hitap eden başka bir kısas âyetinde, Bakara 178.âyette, mağdurun yakınlarının katili affedebileceği, bunun müminler için bir rahmet ve hafifletme olduğu bildirilmektedir. Tevrat'ta böyle bir esneklik ve hafifletme yoktur. Tevrat'ta: "Ölüme müstahak olan katilin canı için diyet almayacaksınız; fakat mutlaka öldürülecektir."⁶⁵ denilerek, mutlak surette kisasın uygulanması ve diyetin alınmaması emredilmektedir. Bu mukayeseden, ilk bakışta İsrailoğullarıyla ilgili bir kısas gibi görünen Maide 45. âyetin, kısas formundaki anlam biçimiyle, Müslümanlar için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Maide Suresi'nin bu âyetiyle Bakara 178. âyet, kısasla ilgili hükmün, esas bakımından sabitliğini göstermektedir. Çünkü, yaklaşık ikibin yıllık zaman farkına ve diğer farklılık faktörlerine rağmen, Tevrat'tan Kur'an'a, hükmün özünde, esasında bir değişme olmamıştır. Ancak, hükmün uygulanmasında Müslümanlar lehine bir hafifletme olmuştur. Bu da, tarafların anlaşması halinde kisasın uygulanmayıp diyet alınmasıdır.

Maide Suresi'nin bu âyetinde dikkati çeken başka bir husus, bu âyette, Yahudilerin Tevrat'ta farz kılınan kısas hükmünü değiştirmekle suçlanmasıdır. Mişna ve Talmud bilginleri rabbilerin,

⁵⁸ Bkz. öldürmeyle ilgili Çıkış, 21: 12-14, Levililer 24: 17; yaralamalarla ilgili, Çıkış 21: 23-25, Levililer 24: 19-20

⁵⁹ Çıkış, 21:20, 26-27.

⁶⁰ Bkz. Sayılar, 35: 31.

⁶¹ Mişna, Baba Kamma, 8:1.

⁶² Zina suçları hakkında Mişna, Sanhedrin, 7: 4, 9:1; Katil suçları hakkında 9:1-4.

⁶³ Levililer, 24:22.

⁶⁴ Bkz. Çıkış, 21: 23-25; Levililer, 24:19-20.

⁶⁵ Sayılar, 35:31.

bize gâyet makul gelen gerekçelerle; adaletsizliğin ve istenmeyen sonuçların doğmasını önlemek ve "Uygulayacağın hükümde bir olacaksın" âyetindeki ilkeye uymak için yaptıkları bir tasarrufu Allah hoş karşılamamıştır. Bunun sebebi, Yahudi rabbilerin şartlara göre ayarlama yerine Allah'ın bu hükmünü tûmden diyete çevirmiş olmalarıdır.

Kıyasla ilgili olarak yaptığımız bu karşılaştırma, kıyas âyetlerinin ahkâmının esasının hiçbir şekilde değiştirilemeyeğini göstermektedir. Çünkü, daha önce Yahudi hukukçuları bunu yapmış ve Allah, Tevrat'tan sonra nazil olan Kur'an'da bunun doğru bir davranış olmadığını bildirmiştir. Dolayısıyla, Yahudilerin bu davranışı, Kur'an tarafından test edilmiş olmaktadır.

Ukubat alanında Tevrat'tan Kur'an'a hükmü ağırlaştırılan suçlara en iyi örnek, hırsızlıktır. Tevrat'ta hırsızlığın cezası, çalınan malı, cinsine ve miktarına göre oranları değişmek üzere, birkaç misliyle geri vermektir⁶⁶. Kur'an'da ise hırsızlığın cezası, hırsızın elinin kesilmesidir⁶⁷. Görüldüğü gibi, hırsızlığın cezalandırılmasının hükmü konusunda Tevrat ile Kur'an arasında çok büyük bir fark vardır. Kur'an'da getirilen ceza, Tevrat'ta belirtilen cezadan çok daha şiddetli ve caydırıcılığı da o oranda güçlüdür. Toplum düzeniyle ilgili bir suç olan hırsızlığın cezasının Kur'an'da sertleşmesi, bu alandaki suçların cezalarının hükümlerinin şartlara göre değişebileceğini göstermektedir.

Sonuç

Kur'an'daki bazı ayetlerin Tevrat ışığında daha iyi yorumlanabileceğini göstermeye çalıştığımız bu çalışma, konunun tamamen anlaşılması için elbette yeterli olmamıştır. Sonuç hakkında kesin şeyler söyleyebilmek için, konuyla ilgili daha çok kategoride detaylı karşılaştırmalar ve analizler

yapmak gerekmektedir. Bununla birlikte, çeşitli alanlarla ilgili olarak yapmış olduğumuz sınırlı karşılaştırmalar ve analizlerden bir takım sonuçlara varmak mümkündür. Bunları, maddeler halinde, şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Tevrat'tan Kur'an'a insan hakları, özellikle kadın hakları alanında pozitif yönde bir gelişme vardır. Muamelelarla ilgili meselelerde, şartlara göre, esneklik bulunmaktadır.

2. Ukubatın kıyasla ilgili hükümleri, esas bakımından, hem Tevrat'ta hem Kur'an'da aynıdır; Tevrat'taki hükümler, Kur'an'da da tekrarlanmıştır. Ancak, Kur'an'da, Müslümanlar lehine bir takım kolaylıklar sağlanmıştır. Tevrat ve Kur'an ayetlerinin tahlilinden anlaşıldığına göre, kıyas hükümlerinin esası hiçbir şekilde kökten değişiklik kabul etmez.

3. Bazı ukubat hükümlerinde, Tevrat'tan Kur'an'a, iki yönlü, hafifleme ve zorlaşma vardır. Mesala, Tevrat'ta hırsızlığın cezası mislini ödemek iken Kur'an'da el kesme cezası getirilmiştir. Tevrat'taki recm hükmü, Kur'an'da bulunmamaktadır.

4. İnsanın tabiatıyla ilgili olan alanlardaki hükümlerde de, esas bakımından, Tevrat'la Kur'an arasında bir fark bulunmamaktadır.

Bütün bunları özetleyecek olursak, insanın canına kasteden suçların cezalarıyla ilgili hükümlerle, insanın tabiatının gereği olan alanların hükümleri, esas bakımından, değişiklik kabul etmemektedir. Toplum düzeniyle ilgili suçların cezalarının hükümleri, şartlara göre kolaylaşmakta veya zorlaşmaktadır. Bireysel haklar ve muamelelarla ilgili alanların hükümlerinde ise, insan lehine bir gelişme gözlenmektedir.

⁶⁶ Çıkış, 21:37.

⁶⁷ Mâide, 38.